

WOJCIECH GRAŚ

Wydział Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Rozważania nad problemem nakładu *Statutu* Jana Łaskiego¹

Streszczenie. Artykuł porusza zagadnienie nakładu egzemplarzy pergaminowych oraz papierowych *Statutu* Jana Łaskiego. Problem ten rozpatrywany jest w dwóch aspektach. Po pierwsze, przybliżono i usystematyzowano funkcjonujące w literaturze przedmiotu poglądy na temat liczby wydrukowanych egzemplarzy. Krytyce poddany został najwcześniejszy, pochodzący z końca XVIII wieku, przekaz autorstwa Tadeusza Czackiego traktujący o nakładzie *Statutu*. Został on skonfrontowany z obecnym stanem wiedzy o oficynie Jana Hallera. W dalszej części ukazane zostało to, w jaki sposób pogląd o skromnym nakładzie *Statutu* był powielany w kolejnych publikacjach. Po drugie, przedstawiono rozważania na temat funkcji egzemplarzy pergaminowych oraz papierowych, ich przeznaczenia oraz potencjalnie różnego finansowania nakładu na poszczególnych twórcach. Całość uzupełniają uwagi na temat prawdopodobnej liczby wydrukowanych egzemplarzy poczynione na podstawie dostępnych źródeł oraz zachowanych do dzisiaj egzemplarzy *Statutu*.

Słowa kluczowe: bibliologia, *Statut* Jana Łaskiego, Jan Haller, bibliologia historyczna, Jan Łaski, historia drukarstwa, drukarstwo w Polsce XVI wieku, Aleksander Jagiellończyk, druk na pergaminie, przywileje drukarskie.

Commune incliti Poloniae Regni privilegium... wydrukowane w Krakowie przez Jana Hallera w 1506 roku, zwane potocznie *Statutem* Jana Łaskiego, były istotnym elementem tworzącego się polskiego parlamentaryzmu i rosnącej znajomości prawa w nowożytnej Polsce. Jest to niewątpliwie rozpoznawalne dzieło, nie tylko ze względu na swoją wartość jako źródło

¹ Tekst powstał w ramach projektu grantowego *Inwentaryzacja kolekcji Stanisława Latanowicza (1886–1935) przechowywanej w zbiorach Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu*, finansowanego przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki (nr NPRH/DN/SP/495548/2021/10). Kierownikiem projektu jest prof. UAM dr hab. Piotr Pokora.

poznania prawa, lecz również ze względu na znajdujące w nim kunsztowne drzeworyty: pierwsze przedstawienie czterech patronów Polski oraz ilustrację z przedstawieniem sejmu polskiego. To również w nim umieszczono po raz pierwszy drukowany tekst *Bogurodzicy*. Druk ten znajdował się dotychczas głównie w obszarze zainteresowań historyków prawa². Zasób typograficzny i graficzny Jana Hallera przeanalizowany został przy okazji powstawania monumentalnej serii *Polonia typographica saeculi sedecimi*³, a studium Barbary Miodońskiej poświęcone zostało przedstawieniu sejmu polskiego⁴. Druk ten jednak poza wspomnianymi wyżej obszarami nie był dotychczas obiektem szczegółowych badań bibliologicznych⁵, a zwłaszcza dotyczących możliwego nakładu. Ostatecznie ukształtował się, powielany w wielu opracowaniach, pogląd o rzekomo skromnej liczbie 12 wydrukowanych egzemplarzy pergaminowych oraz 150 papierowych.

Niniejszy artykuł składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza poświęcona jest przybliżeniu genezy i usystematyzowaniu poglądów funkcjonujących w literaturze przedmiotu na temat nakładu *Statutu Łaskiego*. Tezy te zostaną skonfrontowane z wynikami prowadzonej przeze mnie kwerendy mającej na celu zlokalizowanie wszystkich zachowanych egzemplarzy tego druku. Dodatkowo istotny będzie namysł nad tym, czy narracja o 12 pergaminowych egzemplarzach ma faktyczne oparcie w źródłach. Drugą część stanowią rozważania nad możliwym nakładem tego dzieła oraz funkcjami i przeznaczeniem egzemplarzy pergaminowych i papierowych. Zaznaczyć przy tym muszę, że niniejszy tekst stanowi jedynie przyczynek będący fragmentem szerszych badań nad *Statutem Łaskiego* prowadzonych w ramach przygotowywanej przeze mnie rozprawy doktorskiej.

Najbardziej prawdopodobnym źródłem poglądu o tak skromnym nakładzie omawianego druku jest najstarsza uchwytna w literaturze

² Podstawową literaturę odnośnie do prawnych aspektów *Statutu* podaje W. Uruszczak, „*Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum*”. O tytule i mocy prawnej *Statutu Łaskiego* z 1506 roku, w: *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaka*, Kraków 2006, s. 115–135.

³ *Polonia typographica saeculi sedecimi*, red. A. Kawecka-Gryczowa, z. 4: *Jan Haller. Kraków 1505–1525*, oprac. H. Kapełuś, Wrocław 1962.

⁴ B. Miodońska, *Przedstawienie państwa polskiego w statutach Łaskiego z r. 1506*, „*Folia Historiae Artium*” 1968, t. 5, s. 19–69.

⁵ *Statut* był przedmiotem zainteresowania licznych bibliografów i badaczy literatury, takich jak J.D. Janocki, Feliks Bentkowski, Ludwik Sobolewski, Joachim Lelewel, jednak nie podejmowali oni szczegółowych studiów nad fizycznym aspektem funkcjonowania tego druku, tj. nie badali jego typografii, grafiki i materiału, na którym go odbito.

wzmianka o liczbie wydrukowanych egzemplarzy *Statutu*, podana przez Tadeusza Czackiego w pracy *O źródłach praw, które miały moc obowiązującą w Polsce i w Litwie*. Ukazała się ona w „Dzienniku Wileńskim” w 1824 roku⁶, 11 lat po śmierci Czackiego (wydana z rękopisu). Autor określał w niej nakład *Statutu* następująco:

Ta kosztowna xiega w dwunastu exemplarzach (ile się zdaje) [przypis 226 – W.G.] na pergaminie, a w stu pięćdziesięciu exemplarzach na papierze, wydrukowana, dokończoną została 1506 r. 27 stycznia w drukarni Hallera⁷.

Podstawa źródłowa została przytoczona przez niego w przypisie 226:

O liczbie exemplarzy ta iest wiadomość. W składzie rozrzuconych xiążek u ś. Piotra w Krakowie, był w piętnastu i dość nadpsutych kartach registr (ile się zdawał) drukarni Hallera od 1501 a kończył się na 1507 r. dalsze karty nie dostawały: „Pro Statuto in pergamineo XII libri in florenis 480, in mediantibus 240 fl. pro centum quinquaginta exemplaribus, in florenis 1000 in mediantibus 500 fl.”⁸.

Podaje on również informacje o znanych sobie egzemplarzach pergaminowych:

Osm exemplarzow na pergaminie są: 1) W metryce koronnej znajdował się z pieczęcią, 2) u Hrabi Ossolińskiego w Wiedniu. 3) Tamże w bibliotece Cesarzkiej, 4) u Józefa Dierzkowskiego w Raytarowicach, 5) w bibliotece Krzemienieckiej. 6) w moiej bibliotece cały ieden a dwa stanowiące oddzielne części. Dodaemy ieden w Szczorsach u Hrabiego Chreptowicza; półtora u Jana Win Bandtkie w Warsz⁹.

Relacja Czackiego jest problematyczna z kilku powodów. Po pierwsze, jest całkowicie niesprawdzalna. Autor nie podał źródła informacji, a także tego, czy wspomniany przez niego registr zachował się, uległ zniszczeniu oraz – co najważniejsze – czy sam go widział, czy jedynie, co moim zdaniem jest bardziej prawdopodobne, podał o nim wzmiankę. Z jego

⁶ T. Czacki, *O źródłach praw, które miały moc obowiązującą w Polsce i w Litwie z rękopismu T. Czackiego skopiowanego staraniem ś.p. Ing. Ołdakowskiego i złożonego w Bibliotece Imp. Uniw. Wileń.*, „Dziennik Wileński” 1824, t. 1, nr 3, s. 312–340 (t.j. 330).

⁷ Ibidem, s. 325–326.

⁸ Ibidem, s. 325, przypis 226.

⁹ Ibidem.

przekazu dowiedzieć się można jedynie, że dotarła do niego wiadomość o rzekomym regeście niegdyś znajdującym się (lecz bez doprecyzowania kiedy) w kościele św. Piotra¹⁰. Po drugie, kłopotliwa jest lakoniczność notki. Brak wspomnienia *expressis verbis* o *Statucie Łaskiego* wymusza domysły, o jakim dziele mowa. Dodatkowo informację tę Czacki podaje w formie przypuszczenia „ile się zdaje”. Po trzecie, najważniejsze, obecny stan wiedzy na temat oficyny Hallera podważa wiarygodność przekazu Czackiego. Do 1505 roku Haller był związany z produkcją książki, jednakże wyłącznie jako jej wydawca i księgarz, przez co wzmianka o regeście jego drukarni od 1501 roku nie znajduje potwierdzenia w literaturze. Według obecnego stanu badań prowadził on swoją drukarnię dopiero od 1504 lub 1505 roku, kiedy to miał swój udział jako wydawca przy wydruku *Missale Vratislaviense* wspólnie z Kasprem Hochfederem, oraz na przełomie 1505 i 1506 roku, gdy drukował *Statut Łaskiego*¹¹.

Na podaną wyżej relację Czackiego powołała się w 1991 roku w pracy magisterskiej Agnieszka Kołodziejczyk, podając dalej informację o 12 egzemplarzach pergaminowych oraz 150 papierowych¹². Za Kołodziejczyk dane te podał w 2006 roku Waław Uruszczak w artykule dotyczącym *Statutu Łaskiego*¹³. Praca ta stała się punktem odniesienia dla kolejnych publikacji podających rzekomą liczbę drukowanych egzemplarzy¹⁴. Warto odnotowania jest to, że pogląd o bardzo ograniczonym nakładzie pergaminowych egzemplarzy pojawia się również w pracach Joachima Lelewela¹⁵ i Stanisława Estreichera¹⁶ oraz w jednej francuskojęzycznej

¹⁰ Nie ma przy tym pewności, czy chodzi o średniowieczny kościół św. Piotra, zamknięty w 1791 roku, czy też o kościół św. św. Piotra i Pawła, niegdyś należący do jezuitów.

¹¹ *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1, cz. 1, red. A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1983, s. 47–48

¹² A. Kołodziejczyk, „*Statut*” *Łaskiego – książka i jej użytkownicy* (maszynopis pracy magisterskiej powstałej w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego w 1991 roku), s. 17. Kopia tejże pracy została mi udostępniona przez prof. UAM dra hab. Piotra Pokorę, za co składam serdeczne podziękowania.

¹³ W. Uruszczak, op. cit., s. 121.

¹⁴ Np. J. Marecki, *Herby województw i ziem polskich w Statucie Łaskiego*, w: *Archiwa i kancelarie w służbie Kościoła i nauki*, red. W. Zawitkowska, W.P. Włażlak, Rzeszów 2012, s. 132. Informację tę podał również P. Tańkowski, *Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski*, Warszawa 2007, s. 296, jednak nie cytował wspomnianego artykułu Uruszczaka.

¹⁵ J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje...*, t. 1, Wilno 1823, s. 129.

¹⁶ S. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 29, Kraków 1933, s. 254.

publikacji¹⁷, jednak nie udało mi się ustalić jej źródła¹⁸, a także w „Prze-głądzie Bibliotecznym” z 1931 roku¹⁹.

Poza przytoczoną powyżej słabą podstawą źródłową tezę o wydru-kowanych 12 pergaminowych egzemplarzach podważają też wyniki prowadzonej przeze mnie kwerendy. W chwili powstawania niniejsze-go tekstu²⁰ udało mi się zlokalizować 14 pergaminowych egzemplarzy przechowywanych w następujących instytucjach: Biblioteka w Uppsali, BK PAN w Kórniku, Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu, Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego w Krakowie, Biblioteka PAU, Bibliote-ka Towarzystwa Naukowego Płockiego, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Muzeum Narodowego w Warszawie, Biblioteka Uniwersytecka w War-szawie oraz Archiwum Główne Akt Dawnych²¹. Zaznaczyć muszę, że nie udało mi się dotychczas zlokalizować wszystkich znanych Tadeuszowi Czackiemu egzemplarzy, w związku z tym prawdopodobne jest, że ta liczba może się jeszcze powiększyć.

W rozważaniach na temat nakładu *Statutu* niezwykle istotna wydaje się kwestia podziału na egzemplarze pergaminowe i papierowe. Najcie-kawszym problemem jest – moim zdaniem – użycie sygnetu drukarskie-go Jana Hallera. Warianty²² A druku, odbijane na pergaminie, zawierają krótki kolofon z podstawowymi danymi, tj. tytułem, wydawcą, miejscem wydania, datą wydania i zleceniodawcą, czyli Janem Łaskim. (il. 1). W wa-

¹⁷ *Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique contenant*, t. 4, oprac. J.G.T. Graesse, Dresde 1863, s. 113.

¹⁸ Autor tegoż opracowania, Johann Graesse, powołuje się na D. Janockiego, *Nachricht von denen in der Hochgräflich-Zaluskischen Bibliothek...*, t. 1, Dresden 1747, s. 32 i n. W pracy Janockiego nie pada jednak nigdzie informacja o liczbie wydrukowanych egzemplarzy *Statutu* Łaskiego.

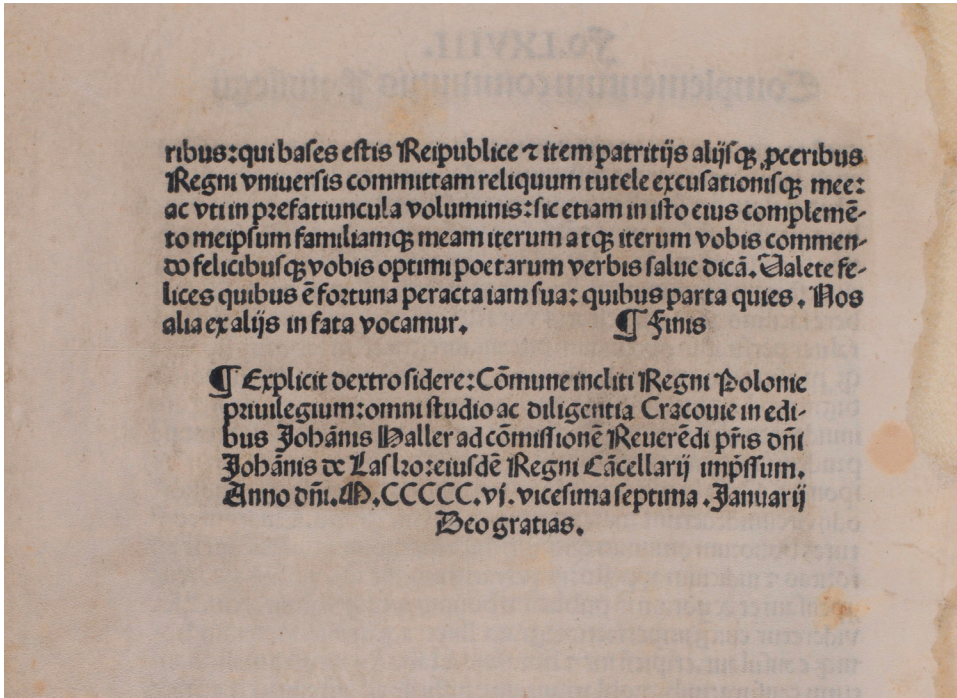
¹⁹ W. Olszewicz, *Biblioteka Króla Stanisława Augusta*, „Przegląd Biblioteczny” 1931, R. 5, z. 1, s. 31.

²⁰ Zaznaczyć muszę w tym miejscu, że kwerenda nie została zakończona, w związku z tym liczba znanych egzemplarzy pergaminowych może się jeszcze zmienić.

²¹ Wykaz znanych egzemplarzy wraz z sygnaturami znajduje się w bibliografii na końcu artykułu.

²² Kwestia wariantów *Statutu* częściowo została poruszona w cytowanym zeszy-cie 4 *Polonia typographica*, gdzie podano podstawowe warianty A oraz B1-3. W toku kwerend okazało się jednak, że w opisach bibliotecznych i archiwalnych poszczegól-nych woluminów *Statutu* podaje się więcej wariantów wydawniczych niż w zeszycie 4 oraz że istnieją również odmiany wariantu A tego druku (por. egzemplarze z Bi-blioteki Kórnickiej PAN, sygn.: Cim.F.4117 i Cim.F.4240). W związku z tym kwestia standaryzacji tychże wariantów wymaga dodatkowych badań. Na potrzeby niniej-szego artykułu wystarczy podstawowy podział na warianty A (z krótkim kolofonem i bez sygnetu) i B (z sygnetem Hallera i dłuższym kolofonem).

riancie B, drukowanym na papierze, zastosowano natomiast rozbudowany kolofon w układzie *cul-de-lampe*, zakończony ozdobnym sygnetem z gmerkiem typografa (il. 2).

Il. 1. Kolofon w wariancie A. Biblioteka Narodowa, sygn. SD XVI.F.337

Źródło: Polona.pl.

Skłania to do refleksji na temat tego, czy brak sygnetu w egzemplarzach pergaminowych był celowy. Z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że to król zasponsorował wydruk pergaminowych egzemplarzy jako tych „urzędowych”, przeznaczonych dla władzy świeckiej i kościelnej²³. Argumentów na to jest przynajmniej kilka. Podstawowy wynika wprost z poselstwa króla do sejmiku w Kole z 1505 roku, w którym Aleksander zapewnia, że druk *Statutów* będzie niedługo zakończony, a egzemplarze zostaną rozesłane do kapituł kościelnych i skrzyń sędziów ziemskich²⁴. Kolejny powód dotyczy materiału, na którym od-

²³ Podobny wniosek wysnuł L. Sobolewski, *O tytule statutu Łaskiego i mniemanem tegoż statutu przedrukowaniuu*, „Dziennik Wileński” 1821, t. 2, nr 4, s. 486.

²⁴ *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego itd. (1501–1506)*, wyd. F. Papée, Kraków 1927, nr 303, s. 513–514.

Il. 2. Kolofon w wariancie B. Biblioteka Narodowa, sygn. SD XVI.F.88

Źródło: Polona.pl.

bito kopie druku. Pergamin, tworzywo wówczas droższe i bardziej cza-
sochłonne w produkcji, był wytrzymalszy, a wykonane z niego książki
były znacznie bardziej odporne na zużycie. Przez to wykorzystywano go
w drukach przeznaczonych do częstego użytku, takich jak teksty religijne

lub ich części składowe²⁵. Wyprawiona skóra była na tyle kosztownym materiałem, że postawić należy pytanie, czy jej zakup w wystarczającej ilości byłby dla Hallera opłacalny w kontekście potencjalnych zysków ze sprzedaży odbitych na niej woluminów. Podaje to w wątpliwość myśl, że wydruk na pergaminie był pomysłem samego drukarza. Egzemplarze pergaminowe odróżniają się od papierowych również różnymi funkcjami kolofonu. W egzemplarzach pergaminowych nie zawiera on odniesienia do przywileju wystawionego dla Hallera przez króla Aleksandra, który to przywilej chronił produkcję drukarską typografa przed kopiowaniem. Wysnuć można z tego wniosek, że egzemplarze pergaminowe nie były przeznaczone na sprzedaż i zamówione zostały bezpośrednio na użytek instytucji świeckich i kościelnych. Jedynym znanym egzemplarzem, w którym skład B odbity został na pergaminie, jest egzemplarz królewski, uwierzytelniony pieczęcią wielką koronną Aleksandra i przechowywany obecnie w AGAD. Fakt umieszczenia w tym właśnie egzemplarzu sygnetu Hallera nie może być kwestią przypadku. Uważam, że krakowski drukarz celowo przeznaczył tak wykonany egzemplarz dla króla, chciał w ten sposób zyskać jego przychylność²⁶.

W egzemplarzach papierowych konsekwentnie umieszczany był sygnet Hallera, a także odniesienie do chroniącego go przywileju królewskiego. Funkcja tak rozbudowanego kolofonu mogła być jednocześnie reklamą i ochroną przed ewentualnym nieuprawnionym kopiowaniem dzieła. To z kolei, mając w pamięci ustalenia dotyczące kolofonu w egzemplarzach pergaminowych, prowadzi do konstatacji, że egzemplarze papierowe zostały wydane sumptem samego Hallera i przeznaczone przez niego do zwykłego obrotu handlowego, co jest zgodne z wolą króla wyrażoną w poselstwie do sejmiku w Kole²⁷.

Po jednoznacznym wykazaniu braku przesłanek wskazujących na nakład pergaminowy ograniczony do 12 sztuk można podjąć próbę oszacowania, ile takich egzemplarzy mogło zostać wydrukowanych. Niestety, źródła na ten temat są wyjątkowo skromne. Jednym z dwóch punktów oparcia jest wspomniane wcześniej poselstwo króla do sejmiku w Kole, tekst zapowiadający zakończenie druku *Statutów* w krótkim czasie oraz zawarta w nim obietnica rozesłania opieczętowanych egzemplarzy do

²⁵ Jako przykład może posłużyć praktyka drukowania na pergaminie tekstu kanonu w mszałach jako najczęściej używanej ich części. W ten sposób był drukowany chociażby przechowywany w Bibliotece Raczyńskich egzemplarz *Missale Vratislaviense*, Kraków 1505, sygn. IV.F.c.11.

²⁶ Za konsultację w sprawie roli sygnetu drukarskiego i owocną wymianę myśli składam podziękowania prof. UAM dr hab. Katarzynie Krzak-Weiss.

²⁷ *Akta Aleksandra króla polskiego...*, nr 303, s. 514

odpowiednich gremiów świeckich i kościelnych²⁸. Nie jest przy tym jasne, jaki sposób pieczętowania druków miał być stosowany, znamy bowiem wyłącznie jeden opieczętowany egzemplarz przechowywany w AGAD²⁹. Chronologicznie nieco późniejsza jest druga deklaracja króla, umieszczona w przywileju konfirmacyjnym włączonym do tekstu *Statutu*:

Toti Regno dandum Illud[ue] in publicum Regni nostri Castri Craco[viensis] thesaurum ubi et Coronationis diademata et alia Regni secreciora servari consu-
everunt, Tandem[ue] in loca Capitularia maiorum Regni nostri Ecclesiarum ac
Capitaneatum terrestrium ubi[ue] terrarum infere[n]dum³⁰.

Z powyższego tekstu wynika bezpośrednio, że miejscami przeznaczenia *Statutu* miały być: skarbiec koronny na zamku krakowskim, kapituły katedralne i starostwa ziemskie. W 1506 roku na ziemiach Królestwa Polskiego znajdowało się siedem kapituł katedralnych³¹. Hipotetycznie uwzględnione również mogły zostać te gremia, które znajdowały się w Wielkim Księstwie Litewskim, tj. kapituły katedralne w Wilnie i Worniach, trudno jednak obecnie to udowodnić³².

W przypadku egzemplarzy przeznaczonych dla władzy świeckiej sytuacja jest bardziej skomplikowana. Przede wszystkim w przytoczonych wyżej deklaracjach króla widać zasadniczą rozbieżność. Sejmikowi w Kole Aleksander odpowiedział, że egzemplarze trafią do skrzyń sędziów ziemskich, natomiast w przywileju konfirmacyjnym wymienione zostały starostwa ziemskie. Dla ówczesnego Królestwa pracowały 33 sądy ziemskie³³, ale tę liczbę można powiększyć, dodając sądy ziemskie w Biel-

²⁸ Ibidem, s. 513–514.

²⁹ Być może chodziło o potwierdzenie osobnym dokumentem dołączanym do woluminu. Kwestia ta wymaga jednak dodatkowych badań.

³⁰ *Commune incliti Regni Polonie privilegium...*, wyd. J. Haller, Kraków 1506, fol. VIIIr.

³¹ Są to: Gniezno, Poznań, Włocławek, Płock, Chełmno, Kraków i Przemyśl. Diecezje w metropolii lwowskiej nie posiadały w tym czasie kapituł katedralnych poza diecezją przemyską. Zob. *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, t. 1, cz. 1, Poznań – Warszawa 1974, s. 273.

³² Wśród znanych i przebadanych egzemplarzy nie znaleziono żadnego z proveniencjami mogącymi sugerować przynależność do wymienionych kapituł.

³³ Są to: Poznań, Kalisz, Wschowa, Łęczyca, Sieradz, Wieluń, Halicz, Lwów, Przemyśl, Sanok, Bełz, Busk, Chełm, Kamieniec Podolski, Kraków, Lublin, Oświęcim, Zator, Sandomierz, Łuków, Chełmno, Człuchów, Gdańsk, Malbork, Mirachowo, Puck, Świecie, Tczew, Tuchola, Inowrocław, Dobrzyń, Rawa Mazowiecka oraz Płock. Dane za: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII w.*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik – Wrocław 1985–1994.

sku Podlaskim, Drohiczyńnie i Mielniku, które, mimo iż znajdowały się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego (WKL), posługiwały się prawem polskim³⁴. Analogicznie jak w przypadku sędziów ziemskich, w tym czasie w Królestwie działało 39 starostów³⁵. Wydaje się mało prawdopodobne (aczkolwiek niewykluczone), by w nakładzie zostali uwzględnieni zarówno sędziowie, jak i starostowie. Wobec tego przychyliłbym się do wersji późniejszej, umieszczonej w gotowym i opieczętowanym tekście *Statutu*, a więc dotyczącej starostw. Podsumowując rozważania, przy powyższych założeniach należy sądzić, że egzemplarze pergaminowych mogło zostać wydrukowanych 7 (9 z uwzględnieniem Wielkiego Księstwa Litewskiego) dla kapituł katedralnych, 39 dla starostów (co jest bardziej prawdopodobne) lub 33 (36 z WKL) dla sądów ziemskich (co jest mniej prawdopodobne) oraz egzemplarz królewski. Co w sumie daje liczbę 47 (49 z WKL) lub 41 (46 z WKL) egzemplarzy.

Oczywiście powyższe dane są wyłącznie szacunkiem opartym na deklaracji króla. W tym miejscu rodzi się więcej pytań niżeli odpowiedzi. Nie wiadomo, czy egzemplarze pergaminowe zostały wydrukowane dla wysokich dostojników państwowych³⁶. Zagadką pozostaje również to, czy wszystkie egzemplarze przeznaczone dla starostów i kapituł odbite zostały na pergaminie, czy też, przynajmniej w części przypadków, przeznaczono dla nich kopię z puli na sprzedaż. W prezentowanych w niniejszym artykule źródłach nie pojawiają się odniesienia do nakładu drukowanego na papierze. Liczba wydrukowanych papierowych egzemplarzy zależała zapewne wyłącznie od Hallera oraz jego szacunków odnośnie do potencjalnego popytu na druk. Tego, niestety, w żaden dokładniejszy sposób nie można na tym etapie badań stwierdzić. Pewną część zapotrzebowania czytelników mogły zapewniać egzemplarze pergaminowe wydrukowane na potrzeby urzędnicze. Spośród jednak znanych obecnie

³⁴ *Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, s. 7, 9.

³⁵ Lwów, Wielkopolska, Wschowa, Łęczyca, Sieradz, Wieluń, Trembowla, Halicz, Żydaczów, Przemyśl, Sanok, Bełż, Busk, Grabowiec – wakat w 1506, Horodło, Lubaczów, Chełm, Krasnystaw, Kamieniec, Kraków, Sącz, Chęciny, Nowe Miasto Korczyn, Opoczno, Radom, Sandomierz, Lublin, Łuków, Brześć Kujawski, Bydgoszcz, Inowrocław, Kowal, Kruszowica, Przedecz, Radziejów, Bobrowniki, Bielsk Podlaski, Drohiczyń, Mielnik. Analogicznie jak w przypadku starostów dane za: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*

³⁶ Argumentem przemawiającym za taką hipotezą może być egzemplarz *Statutu* przechowywany w Bibliotece Narodowej w Warszawie – malowany i ozdobiony protoekslibrisami Jana Amora Tarnowskiego (sygn. SD XVI.F.337). Kwestia ta wymaga jednak dalszych badań.

94 zachowanych egzemplarzy Statutu zdecydowaną większość, bo aż 80, stanowią te wydrukowane na papierze. Pozwala to wątpić w szacowany 150-egzemplarzowy nakład papierowy, w takim bowiem wypadku zachowałyby się ponad połowa nakładu. Dysproporcja między liczbą wariantów papierowych i pergaminowych, abstrahując od różnych nakładów, może również wynikać z faktu, że egzemplarze pergaminowe, przeznaczone dla urzędów, mogły, mimo bardziej wytrzymałego tworzywa, zostać zacytane i właśnie z tego powodu nie dotrwały do naszych czasów³⁷. Egzemplarze papierowe natomiast, stanowiące często własność prywatną, a w kolejnych wiekach także kolekcjonerską, prawdopodobnie były mniej wykorzystywane i otaczane większą dbałością.

Podsumowując, w sprawie możliwego nakładu Statutu Jana Łaskiego udało się ustalić tylko jedną pewną kwestię, mianowicie to, że funkcjonujący w literaturze pogląd o 12 wydrukowanych na pergaminie egzemplarzach nie ma podstaw źródłowych i jest sprzeczny z rezultatami przeprowadzonej dotychczas kwerendy. Przytoczone przeze mnie powyżej dane dotyczące możliwej liczby wydrukowanych egzemplarzy oparte są wyłącznie na szacunkach, wobec czego traktować je można – co najwyżej – w kategoriach hipotezy badawczej. Nakład egzemplarzy papierowych jest, moim zdaniem, w chwili powstawania niniejszego tekstu niemożliwy do oszacowania, określały go bowiem najprawdopodobniej wyłącznie sam drukarz i jego założenia ewentualnej sprzedaży gotowego dzieła. Istotny jest również przedstawiony powyżej podział wydrukowanego nakładu na ten przeznaczony na potrzeby funkcjonujących w Królestwie urzędów oraz ten na sprzedaż.

Bibliografia

Wykaz znanych i zachowanych egzemplarzy pergaminowych Statutu Jana Łaskiego

Archiwum Główne Akt Dawnych

Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 5632

Biblioteka Kórnicka PAN

Cim.F.4240

Cim.F.4117

Biblioteka Muzeum Narodowego w Warszawie

SD 384

³⁷ Zwłaszcza że Statut Łaskiego jako zatwierdzony dokument królewski i jedyna, do czasu *Volumina Legum*, kodyfikacja prawa zyskał aprobatę sejmową, co z kolei powodowało, że był „aktualny” do XVIII wieku.

- Biblioteka Narodowa w Warszawie
SD XVI.F.337
SD XVI.F.9
- Biblioteka PAN i PAU w Krakowie
PAU St.Dr. 4022
- Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego
XVI.185
- Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
Sd.612.523
- Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie
13 III Cim.
- Biblioteka Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu
XVI.F.4088
XVI.F.4089
- Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego w Krakowie
MNK VIII-XVI.190
- Uppsala Universitetsbiblioteket
Sv. Rar. fol. 10:31

Źródła i wydawnictwa źródłowe

- Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego itd. (1501–1506)*, wyd. F. Papée, Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1927.
- Commune incliti Regni Polonie privilegium...*, Kraków: Jan Haller 1506.

Opracowania

- Czacki T., *O źródłach praw, które miały moc obowiązującą w Polsce i w Litwie z rękopismu T. Czackiego skopiowanego staraniem ś.p. Ing. Ołdakowskiego i złożonego w Bibliotece Imp. Uniw. Wileń.*, „Dziennik Wileński” 1824, t. 1, nr 3, s. 312–340 (t.j. 330).
- Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1, cz. 1, red. A. Kawecka-Gryczowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich: Wrocław 1983.
- Estreicher S., *Bibliografia polska*, t. 29, Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1933.
- Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, t. 1, cz. 1, Poznań – Warszawa: Pallotinum 1974.
- Kołodziejczyk A., „Statut” Łaskiego – książka i jej użytkownicy (maszynopis pracy magisterskiej powstałej w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki w Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego w 1991 roku).
- Lelewel J., *Bibliograficznych ksiąg dwoje...*, t. 1, Wilno 1823.
- Marecki J., *Herby województw i ziem polskich w Statucie Łaskiego*, w: *Archiwa i kancelarie w służbie Kościoła i nauki*, red. W. Zawitkowska, W.P. Wlazlak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2012, s. 131–142.
- Miodońska B., *Przedstawienie państwa polskiego w statutach Łaskiego z r. 1506*, „Folia Historiae Artium” 1968, t. 5, s. 19–69.

- Olszewicz W., *Biblioteka Króla Stanisława Augusta*, „Przegląd Biblioteczny” 1931, R. 5, z. 1, s. 14–57.
- Polonia typographica saeculi sedecimi*, red. A. Kawecka-Gryczowa, z. 4, oprac. H. Kapeliński, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1962.
- Sobolewski L., *O tytule statutu Łaskiego i mniemanem tegoż statutu przedrukowaniu*, „Dziennik Wileński” 1821, t. 2, nr 4, s. 482–486.
- Tafiłowski P., *Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2007.
- Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique contenant*, t. 4, oprac. J.G.T. Graesse, Dresden: Rudolf Kuntze 1863.
- Uruszczak W., „*Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultuum*”. *O tytule i mocy prawnej Statutu Łaskiego z 1506 roku*, w: *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszcza*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński 2006, s. 115–135.
- Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII w.*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik – Wrocław: PAN 1985–1994.
- Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik: Biblioteka Kórnicka 1994.

WOJCIECH GRAŚ

Some considerations on the question of the volume of copies of the *Statute* by Jan Łaski

Abstract. This article discusses the volume of parchment and paper copies of the *Statute* by Jan Łaski. The problem is approached by the author within two aspects. The one aims at presenting and systemising various opinions, still functioning in the literature, on the number of printed copies. The earliest mention of the printed volume of the *Statute*, given by Tadeusz Czacki towards the end of the eighteenth century, is challenged and confronted with the present state of knowledge on Jan Haller’s printing office. The tendency to support the view on the low volume of the edition of the *Statute* in successive publications is discussed and explained.

The other aspect of the issue in question is the considerations on the decidedly separate functions that the parchment and paper copies were to perform, their intended use and potentially different financial support for the editions in either writings. In addition, the author gives his own estimations on the probable number of printed copies, using the available sources and the copies of the *Statute* that have been preserved until our times.

Keywords: bibliography (book science), *Statute* by Jan Łaski, Jan Haller, historical bibliography, Jan Łaski, history of printing, printing industry in Poland in the 16th c., Aleksander Jagiellończyk, parchment printing, printing privileges.

Tekst wpłynął do Redakcji 1 czerwca 2022 roku.

